

Ehhez a folyamathoz viszont állandóság kell. Objektíve azért, hogy valóban ne múltó divatokat közvetítsen a liturgia, hanem örök tartalmakat, meghatározott formákban. Szubjektíve pedig azért, mert a másképpen ragadja meg az embert az, ami az időtlenség mély kútjából érkezik hozzá, mint amit szeme előtt kotyvasztanak össze.

Nem azt mondom ezzel, hogy a liturgiában nincsenek változások, vagy hogy az adott liturgián belül ne lehetnének változó elemek. A hagyományosság és változás történelmi viszonyáról külön előadásnak kellene szólni. Mindenesetre amikor Jánossy és mások a liturgikus megújulásról beszéltek, akkor mindig együtt a hagyomány előjogait követelték. A liturgia végső soron nem a pillanatnyiról, hanem az ember és a keresztyén örök témáiról beszél, s ezt semmiféle chronolatria nem homályosíthatja el.

Mint említettem, a liturgikus megújulás szorosan együtt járt a teológiai megújulással, mely a hit feloldása és átértelmezése ellenében a Biblia, a liturgia és a patrisztika biztonságos forrásaihoz visszatérve a természetfölöttire érzékenyebb, ősi hittanításra irányította a figyelmet, tudva, hogy az hatékonyabban tud életet fakasztani, mint múltó ideológiai újdonságok.

Együtt járt ez a megújulás az egyházzenevel is, mely a barokk és az újkor kisé effeminált lelkülete ellenében a múlt hagyomány felélesztésével új alapokat kívánt lerakni. Ez emlékeztet arra is, mennyire azonos ívű volt e mozgalom azokkal, melyek a világi zene- és szövegkultúrában fordultak a romantika ellen Verdi jelszavával: térjete vissza a régihez, ez igazi haladás lesz előrefelé.

Viharos századot zártunk le három évvel ezelőtt. Az események inkább a kétféle törekvés kiéleződő ellentétét, mintsem Jánossyék nemes céljainak teljesülését hozták. De minden nemzedéknek új esélye van megújulni és megújítani a felismert értékek által. Jánossy Lajos és a hozzá hasonló nagy személyiségek mindenesetre bátorítást adnak. *Exempla servorum Dei tamquam carbones vastatores.* Isten szolgálainak példája mint emésztő parázs tüzel minket.

Fabiny Tibor

A liturgikus megújulás úttörője, Jánossy Lajos

Hittudományi Egyetemünk Gyakorlati Tanszéke egykori professzorának életútjára, majd pedig tudományos munkássága jelentőségére emlékezünk születésének centenáriuma alkalmából. Méltó, hogy ezt megtegyük, mert méltatlanul feledésbe ment a tudós 47 éves korában derékba tört teológiai életműve.

Ismerjük meg tehát előbb curriculumát. A kemenesaljai evangélikus közép-nemességéből származó édesapa, *idősebb Jánossy Lajos* Révkomárom jeles papja és egyházmegyéje esperese volt. (Pontos ember lehetett, mert Túróczy Zoltán püspök káplán korában tőle tanulta meg, hogy minden levelet még aznap meg kell válaszolni.) Lajos fia is Komáromban született 1903. március 9-én, és ugyanott, a bencés gimnáziumban tett érettségét.

Teológiai tanulmányainak színhelye előbb Pozsony és Eperjes volt, majd a csehszlovák megszállás után 1921–1923 között kényszerűségből Budapesten folytatta, s végleg 1923–1925 között *Sopronban* fejezte be stúdiumait. Mindezt három külföldi ösztöndíjas év zárta le: előbb *Lipcseben és Rostockban*, majd *Uppsalában* végzett tudományos kutatómunkát, és jogi tanulmányokat is folytatott. Innen visszatérve 1927-ben avatta lelkésszé Sopronban *Kapi Béla*, a dunántúli egyházkerület püspöke.

Szülővárosa gyülekezetének hét éven át volt lelkipásztora. Ezalatt a Prágában tanuló magyar evangélikus egyetemi ifjúság gondozását szervezte meg, 1929-ben pedig a Koppenhágában tartott II. egyetemes egyházi konventen a felvidéki magyar evangélikusság hivatalos delegátusa volt. 1932-ben megszerezte teológiai doktorátusát. Értekezésének témája az evangélikus liturgia megújulásának történeti és elvi kérdése volt. Ez átvezet majd tudományos munkásságának értékeléséhez, de előbb folytassuk életének rövid ismertetését! A Pécsi Erzsébet Tudományegyetem soproni teológiai karára 1934-ben nyilvános rendkívüli, majd négy évre rá nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezésben részesült. Tizenkét éven át tartó professzori működése alatt, 1946–1949 között dékáni tisztelet is viselt. 1947-ben Lundban *Ordass Lajos* püspökkel együtt részt vett a Lutheránus Világszövetség megalakulásának ünnepségein. Belföldi egyházi tisztségeket is ruháztak rá: a Dunáninneri Egyházkerület törvényszéki bírójává és az Egyetemes Lelkészképesítő Bizottság tagjává választották.

Ezután következett be életének nehéz próbatétele. 1950 nyarán az állam egy Pótegyezmény keretében a pécsi tudományegyetemről leválasztotta a soproni teológiai kart, és helyébe egy Budapesten felállítandó *Teológiai Akadémiát* létesített. Az 1950. szeptemberi egyetemes közgyűlés titkos szavazással (32 szavazattal 31 ellenében) Jánossy Lajost választotta meg a gyakorlati tanszék professzorának. A feszült egyházpolitikai légkörben, amelyhez a teológiai hallgatók egy csoportjának zendülése is hozzájárult, az egyházi vezetőség nem hagyta jóvá ezt a választást. Ehelyett *Vető Lajos* püspök október folyamán magához kérte Jánossy Lajost, őt „a szükséges kibontakozás érdekében” lemondásra szólította fel, és az egyházegyetem nevében adott (de utóbb be nem tartott) ígérettel rendelkezési állományba helyezte.

Az akkor még fiatal, 47 éves professzor számára ez hatalmas lelki törést okozott. A politikai légkör átmeneti enyhülése idején, 1956 decemberében írt rehabilitációs kérelmében (egy-egy szám 3. személyben) így fogalmazott: „Dr. Jánossy professzornak, akit az egyházban hatalmaskodók így nyomorba taszítottak, 1951-ben *Túróczy Zoltán* dunántúli püspök sietett segítségére, és a soproni egyházköztség kiegészítő lelkészi szolgálatra osztva be őt, részére segédlelkészi kongruát utalványozott. *Vető Lajos* 1955. június 30-ával ezt a létminimumhoz való kis segítséget is megvonta.”

Azt a szellemi tőkét, amely nem kis mértékben egykori uppsalai tanulmányainak és kiváló svéd nyelvtudásának volt köszönhető, a *budapesti svéd nagykövetség* szívesen kamatoztatta. A Stefánia úti követségi épület kápolnájában

végzett svéd nyelvű igehirdetései és a skandináv egyházi kapcsolatok magas szintű, bár nem hivatalos ápolása bizonyára némi kárpótlást jelentett számára a méltatlan mellőzés évtizedeiben.

Hosszú szenvedés után, 73 éves korában hunyt el a pesthidegkúti egyházi szeretetotthonban. A farkasréti temetőben *Hafenschér Károly* Deák téri lelkész hirdette koporsója felett Isten ígését. Szép méltatás jelent meg róla a Németországban szerkesztett *Útitárs* című egyházi folyóiratunkban *Vajta Vilmos* professzor tollából. Idézek a nekrológból. „... Tanítói munkásságának megszülettek a gyümölcsei: az evangélikus egyházban elindult az istentiszteleti élet megújítása. Személyes tragédiája volt, hogy életének egyharmadát kellett visszahúzódnia töltenie, anélkül, hogy egyháza igénybe vette volna szolgálatát. Pedig kutatásainak drága gyümölcse a magyar kultúra múlt gazdagságának is bizonyossága. Sok szenvedésen ment át, de törhetetlenül hitte, hogy Isten Szentlelke végzi a munkáját az erőtlenségben is. S talán tanítványaiában, és —ha egyszer napvilágra kerülnek— történeti kutatásaiban is hatni fog szolgálata Isten dicsőítésére ...”

Jánossy Lajos tudományos kutatómunkája a maga úttörő jellegénél fogva kortársainak nemcsak elismerését, hanem ellenvéleményeit és kritikai megfontolásait is eredményezte. A már külföldi ösztöndíjas éveit során több egyházi lapban publikáló fiatal komáromi lelkész 29 éves korában nyomtatásban is megjelent doktori értekezése nagy feltűnést keltett. „*Az evangélikus liturgia megújítása történeti és elvi alapon*” című munkájában azt az álláspontot képviselte, hogy e témában nem elég csak a reformátorokig visszamenni, hanem le kell ásnunk az őskereszténység fundamentumáig. Arra a szokatlan megállapításra jutott, hogy az igazi evangélikus istentisztelet a mise! Maga Luther is ennek nevezte az istentiszteletet, hasonlóan az északi államok evangélikus szóhasználatához. Bővebben kifejtve megállapítja ugyanis, hogy az evangélikus istentisztelet lényege az oltáriszentség, szíve, éltető ereje az inkarnáció hite, az úrvacsora szentségében valóságosan jelen lévő, üdvözítő Krisztus.

Jánossy egyértelműen elhatárolja magát a zwinglianizmustól, amely szerinte svájci tévelygés, de elítéli a kálvinizmust is, amelynek puritanizmusát evangélium-ellenesnek tartja, mert emberi cselekedetté teszi az úrvacsorát. Ugyanakkor világosan meghúzza a határvonalat a római és az evangélikus mise között. Amaz kiengesztelő és érdemszerző áldozat, amelynek liturgiájában a fő dolog az áldozó pap cselekvése. Az evangélikus istentisztelet szerinte csonka az eucharisztia nélkül, hiszen a prédikáció nem mehet a szentség rovására. Szerinte az igehirdetés szerves része ugyan a főistentiszteletnek, de nem főrésze. A liturgia szíve, éltető ereje az oltáriszentség.

Több más radikális megállapítást is tartalmazott ez a széles körben ismertté vált és sok vitát kiváltó doktori értekezés. Többek között kritikát gyakorolt a Luther-kabát viselete felett, mert a „református eredetű feketeség” egy iskolamesteri öltözet, és ellentétes az egyház liturgiájával. Lelkészeinknek szerinte

újra „az Egyház menyegzői ruhájában” kellene szolgálni az Úr szent oltáránál. Továbbá újra jogaiba akarta juttatni az istentisztelet imádságos életében mind a lelkésznél, mind a gyülekezetnél a térdeplést és a váltakozó imádságot, valamint az addigi magyar evangélikus liturgiából hiányzó Hitvallást is. Ellenezte a szabadon elmondott istentiszteleti imádságot, és azt a fajta prédikációt, amely hol pedagógiai előadás, hol hitetleneket megtéríteni akaró missziói beszéd kívánt lenni, nem pedig a hozzánk forduló Isten igéjének a hirdetése.

Raffay Sándor püspök is nagyra értékelte a fiatal teológiai doktor disszertációjának ezeket a megállapításait. Azt írta róla a következő évben megjelent tudományos munkájában (*A magyarroni evangélikus liturgia történetéhez.* 1933), hogy „a tanulmány komolysága, a belőle kisugárzó egyházszeretet és a tisztas elmélyedés kiváló szakmunkává teszi ezt a dolgot, amely íróját a komoly szaktudósok útjára léptette és előtte szép jövőt nyitott meg”.

A gyökeres liturgikus megújulás igényét Jánossy professzor a következő évek során megjelenő tanulmányaiban tovább konkretizálta. „*A mindennapi istentisztelet*” című, 1934-ben megjelent írásában egész sor ó- és középkori eredetű kegyességi gyakorlat felújítására tett javaslatot. Arra hivatkozott, hogy már az első nemzedékek életében is imádságokból, énekekből, igeolvasásból és igehirdetésből, valamint Krisztus teste és vére szentségének élvezéséből állt az istentisztelet. A keresztyén élet tehát nem volt elképzelhető az egyház Fejével való állandó, legbelsőbb közösség nélkül. A 119. zsoltárra és Kolossé 3,16 intésére figyelve alakította ki az ősegyház a reggeli és esti istentiszteleteken túl imádságos életének teljes gazdagságát: a óra-rendszert. A „szüntelen imádkozatok” apostoli igéje így vált szerinte ritmikus élet-valósággá az Egyház gyakorlatában.

Tudjuk, hogy a reformáció előtti klasszikus óra-rendszer nyolc imaórát ismert. A *matutinum* —amelynek ideje eredetileg közvetlenül éjfél után volt— arra intett, hogy *vita contemplativa* nélkül nincs *vita activa*. A *laudes* (hajnali 3 óra-kor, amikor a természet ébredezni kezd) jellemző tulajdonsága a Teremtő és a Megváltó magasztalása volt. A *prima* reggel hatkor a napi munkára, a *tertia* 9-kor a földi hivatás teljesítésére serkentett, a *sexta* és a *nona* után az esti *vespera* a napi visszatekintést, az este 9 órai *completorium* pedig a Krisztus oltalmába vetett bizodalom nyugalmát célozta.

Jánossy kutatása kimutatta, hogy bár ez a szinte agyonzsúfolt óra-rendszer nem válhatott a reformáció utáni istentiszteletek sajátjává, Luther mindennapi reggeli istentiszteletet kívánt bevezetni a *matutinum-laudes* rendje, este pedig a *vespera* rendje szerint. A vasárnapi főistentiszteletet pedig a *verbum et sacramentum* egységére akarta felépíteni (ez volt az ún. Hochmesse), s ez a *communión*ban érte el a teljességét.

Jánossy Lajos több tanulmányában mutatott rá arra, hogy magyar egyházunk történetében is megtalálhatjuk a mindennapi reggeli istentisztelet ősi rendjét. Ennek nyomát *Huszár Gál* XVI. századi énekeskönyvében fedezte fel. Fel is tette a vívódó kérdést: „Hová lett gyülekezeteink életéből, templomaink istentiszteleteiből az a magával ragadó, belső erővel teljes evangélikus-lutheri kegyesség,

amely Huszár Gál énekeskönyvből árad?!” Úgy látta, hogy vissza kell térnünk az anyaszentegyház imádságos életének elfelejtett, eltemetett gazdagságához, hogy a tiszta forrásból a magyar Sionban is felbuzoghasson a teljes, igaz istentisztelet.

Ennek a kétfókuszú, teljes istentiszteletnek az igénye a XX. század elején még zárt kapukra talált. Raffay Sándor püspök javaslata alapján 1934 februárjában a püspöki konferencia határozata értelmében a magyar nyelvű istentiszteleteken bemutatták az ún. budapesti istentiszteleti rendet. Jánossy Lajos élesen szembeállt ezzel a renddel és megállapította az „Istentiszteleti életünk megújítása” című tanulmányában, hogy „a lutheri reformáció evangélikus egyházi tradíciójával és liturgikus lelkületével szemben ez az istentiszteleti rend, illetve javaslat az ún. csonka-istentisztelet típusának a képviselője, mert hiányzik belőle Krisztus testének és vérének a szentsége, a communio.” Elismerte ugyan, hogy formálisan ez is gazdagodást jelentett a magyar gyülekezetek addigi szinte sivár istentiszteleti gyakorlatához képest. Ugyanakkor kifejtette, hogy a hitvallás (Credo) mint az egyház szava (vox ecclesiae) nem előzheti meg az epistolát és az evangéliumot, tehát Isten Igéjét (Verbum Dei), hanem az helyesen a szentige után következik.

Az istentiszteleti élet szerinte csak akkor újulhat meg igazán, ha visszatér az első gyülekezetek Csel 2,42-ben leírt gyakorlatához: „A hívek foglalatosak voltak az apostolok tudományában és a közösségben: a kenyér megtörésében és a könyörgésben.” A prófétai és apostoli *ige és szentség* az egyház istentiszteletének magától az Úr Jézustól rendelt kettős gyújtópontja, amely állandóan a Lélek tüzével tölti el a gyülekezet imádságos életét. Az egyházat valóban egyházzá csakis Krisztus szüntelen kegyelmi jelenléte és munkássága teszi: Ő pedig igéjében fordul hozzánk és szentségeiben cselekszik velünk, hogy mi hozzá fordulhassunk imádságunkkal. Ezt az eredeti keresztyén élet-igazságot hirdette Luther is, amikor torgaui templomszentelési beszédében az Isten házána hivatását, az Egyház istentiszteleti életének a lényegét így határozta meg: „Isten szól hozzánk az igével, mi pedig Hozzá fordulunk imádságunkkal és magasztalásunkkal”.

Jánossy az Ágostai Hitvallás számos ide vonatkozó cikkére hivatkozott, amikor kifejtette, hogy az Augustana erősen hangsúlyozza az egyház istentiszteleti életében Krisztus teste és vére szentségének az igével együttes nagy jelentőségét. Megállapítja tehát, hogy az *Úrvacsora nélkülözhetetlen, szerves része, fő alkotó tényezője az istentiszteletnek*.

Az istentiszteleti liturgiának ezt a formáját a révkomáromi gyülekezetben idősebb és ifjabb Jánossy Lajos bevezette és gyakorolta. A későbbiek során hatással voltak gyakorlati teológiai előadásaira Theodor Harnack „Praktische Theologie” és Hans Christian Asmussen „Das Kirchenjahr” című alapvető művei. Ezek figyelembe vételével született meg az a munkája, amelyet lelkészi karunk azóta is előszeretettel tud használni az ige hirdetésekre való készülései során. A *Lelkipásztor* 1943. és 1944. évi évfolyamaiból különnyomatban jelen-

tette meg „Az egyházi év útmutatása” című könyvét. Ebben figyelembe vette a XVI. századi egyházi rendtartásainkat és a korában használatos német, angol, amerikai, finn, svéd, norvég és dán szertartási könyvek előírásait is.

Az ősegyházi és reformátori szemlélet tudatos érvényesítése mellett kimutatható az a hatás is, amely svédországi tanulmányai során befolyásolta teológiai és diakóniai látását. Uppsalában 1910-ben vezették be a „Svenska Kyrkans Diakonistyreelse” nevű intézményt, amely a lelkészek és laikusok közreműködésével a gyülekezetek hitéletének minél gazdagabb és teljesebb kibontakozását tűzte ki célul. E mozgalom részben egy gazdagabb liturgia, részben egy intenzívebb diakónia előmozdítását eredményezte.

A Svédországban megtapasztalt újszerű egyházi szeretetszolgálatnak számos ága érvényesült az ottani gyülekezetek életében. Áthatotta az ifjúsági munkát, a laikusok szolgálatát, a kulturális életet. Sajátos területére külön is felfigyelt Jánossy Lajos: az egyházművészeti bizottság irányítása alatt létrejött intézet keretében a liturgikus művészet ritka gazdagságával látták el az ország templomait. Az egyházi diakóniának ez a területe számos kiváló művészt foglalkoztatott és állított be az egyház szolgálatába. Itt figyelt fel Jánossy Lajos is az ol-tárterítők, antependiumok, feszületek, gyertyatartók, liturgikus könyvjelzők, perselyek, szobrok, képek, papi öltönyök és egyházzászlók sajátos liturgiai jelentőségére. Meggyőződése volt, hogy a diakónia nálunk, Magyarországon sem maradhat kisebb-nagyobb közösségek egyesületi izoláltságában, hanem az egyház életének organikus megnyilatkozásaként kell megújulnia.

Végül adózzunk a 100 éve született Jánossy Lajos professzor emlékének az *Egyház és az állam viszonyáról* vallott felfogásának rövid ismertetésével! Teológiai és egyházpolitikai állásfoglalását egyaránt meghatározta az Egyház biblikus és hitvallásos értelmezése, és az állam rendjének szisztematikus kifejtése. Vallotta, hogy az Egyház a Jézus Krisztustól alapított kegyelmi intézmény, amelynek isteni intézmény-volta az általa alapított egyházi hivatalban és az erre bízott kegyelmi eszközökben illetve Jézus Krisztusnak ezekhez kötött valóságos jelenlétében van. Az Egyház itt a földön a kegyelem országában él, benne Krisztus királysága azonban a kereszttel van eltakarva.

Az egyház mivoltának másik lényeges vonása szerinte az, hogy mint kegyelmi intézmény, egyúttal gyülekezet, hit- és szeretetközösség is. Intézményi voltában és gyülekezeti jellegében egyaránt az a döntő, hogy nem ebből a világból, hanem onnan felülről való, és nem földi céloknak, hanem a Jézus Krisztusban lett váltságnak, az üdvösségnek szolgál.

Arra a kérdésre pedig, hogy mi az állam, kifejtette, hogy sem a Római levél 13. fejezete, sem hitvallásaink ide vonatkozó cikkei, mint pl. az Ágostai Hitvallás 16. és 28. cikkelye, nem tekintette feladatának, hogy az államra vonatkozó keresztyén tanítást teljesen kifejtse. Az állam legsajátosabb vonását hitvallásaink az „Amt und Macht des Schwertes”-ben, a *potestas gladii*-ban látják,

de nem olyan értelemben, mintha az államnak semmi más feladata nem lenne, mint a bűnnek büntetése. Az Ágostai Hitvallás az államot is Isten jótéteményei, a „bona opera Dei” közé sorolja, a Kis Kátében pedig Luther arra tanít, hogy az állam, a világi felsőség a keresztyén hívő számára a „mindennapi kenyérhez” tartozik. A Nagy Kátét is idézi Jánossy, amely az állam jellegzetes vonásaként az atyai hatalom védő, gondoskodó és fenyítő szeretetét domborítja ki, amellyel az állam alattvalóinak minden földi életviszonyában rendet teremt és minden dolgában segítségére van (szemben tehát a rendőrállammal vagy bármilyen hatalmi állammal). Mivel tehát az állam —sok más mellett— ugyancsak Isten jótéteménye (bonum opus Dei), a keresztyének az állami felsőségnek és törvényeknek engedelmeskedni tartoznak, kivéve, ha bűnt parancsolnának, mert ilyenkor Istennek kell engedelmeskedni.

Jánossy állásfoglalása azt az alapvető keresztyén tanítást tükrözi, hogy az Egyház és az állam egészen különbözik egymástól, miért is nem szabad összekeverni az egyházi és a világi hatalmat, hanem maradjon érintetlen mind a kétőnek sajátos, lényegében és hivatásában adott különbözősége. Sem az Egyház ne akarjon az állam helyébe lépni (pl. politikai rendszert vagy szociális reformokat propagálni), sem az állam ne akarjon egyház lenni, és alattvalóinak lelki igényeibe beleszólni.

Amikor egy 1938-ban tartott előadásában konkrétan állást foglalt az akkor egyre feszültebbé váló egyházpolitikai helyzet elemzésében, olyan megállapításokat tett, amelyek utóbb, 10–12 év elmúltával feltehetően hozzájárultak személyének negatív politikai megítéléséhez. Arra a kérdésre ugyanis, hogy az Egyház és az állam közötti kényes viszony esetén vajon nem az volna-e a leg-egyszerűbb megoldás, ha a két fél egymástól elválasztva, semmiféle viszonyban nem lenne egymással, a következő határozott választ adta: „Ugyan lehet-e az Egyház érdektelen, semleges, politikamentes a bolsevista állammal szemben, bárhol is jelentkezzék az? Hiszen a bolsevista állam az istentelenség propagálásának legfőbb támasza: templomok elpusztítója, papok és hívek gyilkosa! Lehet-e az Egyház semleges, érdektelen az olyan állammal szemben, amelyik a demokrácia nevében, «a vallás magánügy» jelszóval az Egyház és az állam egymástól való függetlenségét hirdeti papíron, a valóságban pedig előmozdítja az egyházellenes propagandát? ... Lehet-e az Egyház semleges, érdektelen a totalitás igényével fellépő állammal szemben, amely alattvalóinak minden életviszonyát maga akarja meghatározni és regulázni, és diktálni akar nekik erkölcsöt, világnézetet is?”

Kemény és bátor mondatokká váltak ezek a szavak a kommunista pártállam születésének első éveiben. A több okból derékba tört életpálya során nem maradt ránk több kordokumentum Jánossy Lajos professzor tollából. De a liturgia megújulása iránti szenvedélye, diakóniai elkötelezettsége és egyházpolitikai éleslátása olyan örökség, amely újabb állásfoglalásra és egyháztörténeti kutatómunkára serkentheti az utókort.